

LUẬN ÁN TIẾN SĨ VĂN HOÁ HỌC
ĐẶNG HOÀI THU. *Trò diễn trong lễ
hội dân gian của người Việt ở châu
thổ Bắc bộ*

Chuyên ngành: Văn hoá dân gian

Mã số: 62.31.70.05

Trò chơi, trò diễn dân gian là một bộ phận quan trọng không thể thiếu trong lễ hội truyền thống, một mảng của kho tàng văn hóa dân tộc cần được bảo tồn. Trong lễ hội dân gian, trò diễn thường được xuất hiện với vai trò quan trọng tạo nên nét đặc sắc văn hoá truyền thống từng địa phương và là một trong những sinh hoạt văn hóa cộng đồng phong phú, độc đáo. Những trò chơi, trò diễn đã góp phần vào việc hoàn thiện, xã hội hoá nhân cách cá nhân, gắn bó họ mật thiết với nhau trong tình đoàn kết, sự kỷ luật và ý chí chiến đấu chung. Trò chơi, trò diễn dân gian nào cũng mang dấu ấn sâu sắc của lịch sử, của thời đại vì bắt nguồn từ thực tiễn lao động sản xuất và bảo vệ đất nước. Xuất phát từ lý do trên nghiên cứu sinh Đặng Hoài Thu đã chọn đề tài “*Trò diễn trong lễ hội dân gian của người Việt ở châu thổ Bắc bộ*” làm đề tài luận án tiến sĩ của mình. Với phạm vi không gian và thời gian được lựa chọn là các trò diễn trong lễ hội dân gian của người Việt ở đồng bằng Bắc bộ trong xã hội truyền thống trước năm 1945 và còn được bảo lưu tới nay, nội dung luận án được bố cục làm 4 chương.

Chương I, *Tổng quan về lễ hội và trò diễn trong lễ hội vùng châu thổ Bắc bộ* (tr.6 - 40)

Ở chương này tác giả luận án khái quát những nét cơ bản về vùng văn hoá châu thổ Bắc bộ - một trong hai đồng

bằng lớn của Việt Nam. Với nét văn hoá làng xã đặc trưng và nền văn minh nông nghiệp lúa nước, châu thổ Bắc bộ là nơi sản sinh ra các lễ hội, cái nôi của các trò chơi, trò diễn. Vai trò của lễ hội dân gian trong đời sống văn hoá cộng đồng người Việt ở Bắc bộ đều bị chi phối bởi sự vận động không gian và thời gian khác nhau, có nhiều lớp văn hóa lắng đọng và được biểu hiện trong từng thành tố khác của lễ hội. Gắn bó với làng quê, với nghề nông nên các lễ thức, trò diễn thường phản ánh về đời sống tinh thần, cũng như cách làm ăn, cày cấy, lòng ước mơ về những vụ mùa tươi tốt của người nông dân. Bên cạnh đó các trò diễn trong lễ hội dân gian còn phản ánh lịch sử đấu tranh dựng nước và giữ nước của dân tộc.

Trong chương này tác giả còn nhìn nhận và đánh giá tổng quan về tình hình nghiên cứu diễn xướng và trò diễn từ trước tới nay. Theo tác giả, nếu như trước năm 1945 những công trình này chỉ mang tính khái quát, mô tả sơ lược thì ở giai đoạn từ 1945 đến nay việc nghiên cứu đã mang tính khoa học, phân lớn các công trình đã đưa ra các khái niệm và phân loại trò chơi dân gian. Từ việc đi sâu vào miêu thuật bước đầu các công trình đã giải mã được một số biểu tượng trong diễn xướng, trò diễn. Tuy nhiên, các công trình này vẫn chưa đánh giá đúng vị trí của trò diễn và xem nó như là một thành tố văn hoá tất yếu của khoa học nghiên cứu folklore.

Chương II, *Diện mạo trò diễn trong lễ hội dân gian vùng châu thổ Bắc bộ* (tr.41-79)

Trước hết tác giả khảo sát một số loại hình trò diễn tiêu biểu ở một số địa phương Bắc bộ và đưa ra tiêu chí nội dung phản ánh của trò diễn để phân loại trò diễn theo ba nhóm chính:

- Trò diễn tái hiện những hoạt động sản xuất nông nghiệp;
- Trò diễn tái hiện lịch sử;
- Trò diễn phản ánh phong tục xã hội.

Tác giả cho rằng, giống như nhiều hiện tượng văn hoá dân gian khác, nhìn chung trò diễn trong lễ hội dân gian luôn trong xu hướng vận động. Do đó cách phân loại trò diễn chỉ mang ý nghĩa tương đối mà thôi. Qua giới thiệu diện mạo của một số trò diễn cụ thể trong lễ hội dân gian, tác giả đã phân tích đặc điểm cũng như tìm hiểu về những giá trị của trò diễn trong các lễ hội dân gian vùng châu thổ Bắc bộ.

Chương III, *Một số đặc trưng của trò diễn trong lễ hội và mối quan hệ với sân khấu dân gian* (tr.80 - 149)

1. Đặc trưng của trò diễn trong lễ hội dân gian luôn liên quan đến tín ngưỡng nông nghiệp, tính lịch sử và sâu sắc hơn nó còn ẩn chứa niềm khát vọng của người nông dân về cuộc sống tươi đẹp (thông qua các biểu tượng).

Nhìn ở góc độ liên quan đến tín ngưỡng nông nghiệp, các trò diễn dân gian có ảnh hưởng bởi *tục thờ mặt trời* được thể hiện qua trò diễn đánh phết, cướp cầu, tung cầu, với hình tượng quả cầu sơn màu đỏ. Ở đây hình tượng mặt trời được xem là nguồn sản sinh ánh sáng vô tận, mặt trời vận động đều đặn, điều hoà mưa nắng, làm cho mùa màng tươi tốt. *Tục thờ nước*: Với ý niệm nền tảng âm – dương hoà hợp (lưỡng phân - lưỡng hợp). Phụng thờ thuỷ thần cũng như sơn thần luôn được cư dân nông nghiệp coi trọng, điều đó được thể hiện

qua việc phụng thờ các vị thần: Đức Thánh Tản, Lý Ông Trọng, Đức Thành hoàng Lệ Mật. Trong các lễ hội dân gian, lễ rước nước, lễ mộc dục hình thành như một nghi lễ thiêng mở đầu cho rất nhiều hội làng. *Tục thờ sinh thực khí* có liên quan đến tín ngưỡng phồn thực biểu trưng cho sự sinh sôi nảy nở, cho những vụ mùa tốt tươi, cây trái xum xuê...

Bên cạnh việc liên quan đến tín ngưỡng nông nghiệp thì các trò diễn dân gian đã phản ánh khá đầy đủ ý chí, tâm tư và nguyện vọng của người dân lao động qua các thời kỳ lịch sử. Việc tôn thờ, ca ngợi các vị anh hùng dân tộc (nhân vật lịch sử), các vị tổ nghề trong nhiều lễ hội dân gian là biểu đạt tình cảm thiêng liêng, bày tỏ lòng tôn kính với các bậc tổ tiên những người đã có công dựng nước, giữ nước và sáng tạo ra nhiều ngành nghề, một phần cũng chính là để ca ngợi lịch sử hào hùng của dân tộc.

2. Mối quan hệ nguồn gốc giữa trò diễn và sân khấu dân gian được thể hiện ở tính diễn xướng và tính sân khấu. *Tính chất diễn xướng* trong trò diễn được thể hiện ở hai yếu tố: động tác và âm nhạc. Những trò diễn có phương thức diễn xướng được xem là đơn giản có thể là trò múa của người nguyên thủy. Âm nhạc được sử dụng là âm nhạc giàu tiết tấu và giai điệu cùng với hành động trong các điệu múa tạo nên sự phấn khích thăng hoa của con người. *Tính sân khấu* bộc lộ ở một số yếu tố: nhân vật, phương thức trình diễn, phương thức sáng tạo. Những yếu tố kết hợp với nhau thể hiện đặc trưng của trò diễn dân gian vừa có ý tưởng độc đáo lại vừa có tính sáng tạo được cộng đồng chấp nhận, và đây cũng chính là những chất liệu để cung cấp đề tài cho các loại hình sân khấu dân gian.

(Xem tiếp trang 18)